

CLAUDE KARNOOOUH, *Pentru o genealogie a globalizării. Eseuri critico-filosofice ale unui sceptic în acțiune*, «Suceava», Alexandria Publishing House, «2016», 329 p.

Procesul globalizării a fost tratat cel mai adesea din perspectiva economiei. Înțelegem astfel, globalizarea înseamnă răspândirea la nivel mondial a sistemului capitalist din Occident, ca urmare a liberului schimb, a implantării firmelor multinaționale pe întreaga planetă și, nu în ultimul rând, ca urmare a generalizării modului de viață consumerist care induce așteptări și opțiuni uniforme. Conform acestei viziuni, factorii eficienți ai globalizării ar fi mobilitatea capitalului, dinamica producției industriale în căutare de piețe și forță de muncă ieftină, respectiv noile mijloace de comunicare capabile să transmită informația instantaneu în toate colțurile lumii, transformată pe această cale într-o bursă ale cărei operațiuni se desfășoară fără limite de timp și spațiu.

Expresia economică a procesului este cea mai evidentă, întrucât chestiunile materiale și pragmatice ale existenței sunt cele mai pregnante în experiența imediată (mai ales că sunt reactualizate în mod recurent de *mass-media* și o parte a cinematografiei). Cu toate acestea, activitatea economică nu reprezintă până la urmă altceva decât un comportament specific având în centru resursele și marfa, care, la fel ca orice alt comportament se desfășoară într-un cadru de atitudini, practici și roluri de natură să-l justifice, adică să-l legitimeze moral și să-l facă socialmente acceptabil. Așa se explică faptul că aceeași provocare economică poate să primească răspunsuri diferite în funcție de epocă și societate, sau cu alte cuvinte în funcție de contextul mental-cultural în care survine. Suprapolularea, de pildă, a fost contracarată în Europa creștină prin creșterea vârstei de căsătorie și progresia celibatului, pe când în China de Nord, în absența interdicției biblice de a nu ucide, s-a recurs la infanticidul nou-născuților de sex feminin. (A se vedea, sub acest aspect, lucrarea lui Emmanuel Todd, *L'illusion économique. Essai sur la stagnation des sociétés développées*.) Desfășurarea activității economice se află așadar în relație cauzală cu valorile, reprezentările colective și motivațiile mentale ce determină acțiunile oamenilor, ceea ce înseamnă că resorturile globalizării economice trebuie căutate mai profund, în substratul antropologic al civilizației occidentale care a generat-o.

Din volumul publicat de Claude Karnoouh reținem articolul intitulat *Câteva note incomode pe marginea unei genealogii a globalizării*, în care autorul tratează tocmai originile și sensurile vocației universaliste a Occidentului, existente ca potențialitate în conștiința europeană încă dinaintea marilor descoperiri geografice și a expansiunii teritoriale a Portugaliei, Spaniei și Angliei. Este vorba despre o reflecție asupra globalizării, dar implicit și a modernității, în măsura în care, din secolul al XIX-lea, modernizarea s-a identificat tot mai mult cu occidentalizarea, fie și numai sub aspectele sale tehnico-materiale.

În rezumat, autorul consideră că impulsul Occidentului către exterior, și totodată posibilitatea acestuia de a concepe lumea ca un ansamblu nediferențiat, ca o cultură unică ce exclude alteritatea (sau o asimilează eventual numai ca exotism, cum remarca la un moment dat Roland Barthes), se explică prin acțiunea conjugată a câtorva factori: creștinismul, modul de înțelegere a timpului, spiritul științifico-experimental, sistemul universităților medievale și capitalismul comercial. Creștinismul, prin natura lui misionară, a fost întotdeauna o religie cu finalitate ecumenică, trăsătură accentuată în Occident după constituirea ordinelor franciscanilor și dominicanilor, care au extins sfera propovăduirii de la spațiul restrâns al mănăstirilor, la orașe, provincii, pentru a se extinde ulterior până în America. Percepția tot mai secularizată asupra timpului, punctată ritmic odată cu apariția orologiilor, ca de altfel și spiritul științifico-experimental, opus elaborărilor mitico-poetice arhaice, au conturat un univers mental cantitativ, matematizat, de natură să susțină reprezentarea Pământului în termeni măsurabili și să alimenteze imaginar expansiunea spațială, integrând prin reducerea la unitate (fie că ne referim la sistemul metric, la calendar sau la orele de muncă) diversitatea calitativă ireductibilă a culturilor întâlnite de europeni. Universitățile medievale funcționau pe baza unor programe de studii

analoage, foloseau în comun limba latină și acordau diplome recunoscute la nivelul întregii Europe catolice, inducând astfel sentimentul identității comune ca premisă istorică a globalizării. Capitalismul comercial, sau am putea zice *ethos*-ul capitalist în căutare de resurse, mai ales de metale prețioase, a reprezentat resortul eficient al expansiunii europenilor, mai întâi în zona Mediteranei și de-a lungul Asiei până în China, apoi dincolo de Atlantic.

Ordinile misionare, orologiile catedralelor, atelierile, universitățile, băncile și negustorii au aparținut mediului urban. Aici s-a configurat profilul moral și intelectual universalist al Occidentului, și de aici a pornit impulsul său expansionist, nu din structurile bine teritorializate și personalizate ale feudalității, deși nu ar fi lipsit de interes să amintim că prima traducere a modelului instituțional vest-european au realizat-o cavalerii cruciați atunci când au fondat Imperiul latin de la Constantinopol. Din acest motiv, Claude Karnoouh consideră că civilizația globalizată de astăzi nu este urmașa lumii greco-romane având în centru cetatea-stat, ci moștenitoarea mentalităților și tendințelor apărute în orașele libere ale perioadei de mijloc (p. 119).

Teza condiționării mentale a expansiunii Occidentului, ca premisă a extinderii sale efective și totodată sursă a globalizării, poate să pară în registrul istoriografic și filosofico-istoric excesiv de „idealistă”. Presupozițiile materialiste ale cercetării aplicate și raționalitatea în general cantitativă a determinismului social, având în centru categoriile de obiectivitate și măsură, sunt destul de refractare la cauzalitatea ce operează cu datele insesizabile specifice conștiinței și sensibilității. În absența criteriilor de veracitate verificabile, interpretarea riscă într-adevăr să se transforme în speculație. Numai că, în cazul de față, obiecția nu este valabilă. În primul rând, aspectele care privesc aici conștiința și sensibilitatea nu țin de zona reflexivității sau a emoției cu relevanță strict personală, ci se subsumează așa-numitelor reprezentări colective, deci unor concepții, atitudini și așteptări cu semnificație comunitară, confirmate fie prin recurența lor documentară, fie prin constanța manifestărilor pe „durata lungă”. Este posibil să elaborăm eventual serii antropologice, care să înregistreze acumularea diacronică a unor „mitologii”, practici rituale și comportamente culturale, analoage seriilor statistice din istoria economică ori socială. În al doilea rând, cauzalitatea intelectual-morală și cu încărcătură afectivă nu se restrânge doar la zona teoriei abstracte sau a imaginarului, presupusă ca reflectare a raporturilor sociale concrete, ci intervine activ în existența pozitivă în măsura în care acțiunile oamenilor sunt susținute de convingeri și au scopuri ce transcend adeseori faptul empiric sau calculul de oportunitate. Exemplele susceptibile să confirme importanța elementului subiectiv în istorie sunt prea multe și uneori prea evidente ca să le mai înșirăm. Reținem totuși ceea ce spunea Geörg Lukács, așadar un autor adept al determinismului, și anume că procesele sociale nu sunt realități obiective sau naturale preexistente, precum legile din fizică, ci rezultatul însumării dialectice a intenționalităților individuale. Interpretarea pe care ne-o propune Claude Karnoouh reprezintă astfel, prin afirmațiile și implicațiile sale teoretico-metodice, o negare a explicației mecaniciste, în subtextul căreia se întrevede câteodată speranța naivă de a putea prevedea cu exactitate viitorul, sau chiar o formă de finalism eschatologic secular, în care funcția determinantă și mântuitoare a tehnicii se substituie intervenției divine.

Ceea ce se poate contesta interpretării de față nu este nici punctul de pornire, nici abordarea, ci tendința de absolutizare a concluziilor, în sensul că atribuie globalizării și occidentalizării o extensie prea mare. Cum arătam înainte, din secolul al XIX-lea modernizarea însăși s-a identificat cu occidentalizarea, mai exact cu industrializarea după modelul Occidentului, în absența căreia orice țară risca să rămână la periferia capitalismului mondial și să devină colonie ori semicolonie a marilor puteri. Procesul de occidentalizare a structurilor economice și militare se întrevede astfel din Europa răsăriteană până în Japonia și mai târziu în China, inclusiv sub forma industrializării înșelătoare din zilele noastre, când capacitățile productive de pe teritoriul unor state, prin urmare și profiturile, aparțin de fapt unor companii străine. În toate cazurile industrializarea comportă asimilarea și altor componente ale sistemului occidental, de la infrastructură și comunicații, până la materialele publicitare și divertisment. Din acest punct de vedere, constatăm într-adevăr uniformizarea unor preocupări, gusturi și atitudini, legate mai ales de muncă, afaceri și satisfacerea dorințelor proprii societății de consum. În definitiv, aceleași automobile și băuturi răcoritoare, frecvent și aceleași haine sunt căutate pe întreaga planetă.

Cu toate acestea, identitatea Occidentului nu se reduce la condițiile materiale sau la ritmul vieții în capitalismul industrial; se definește în egală măsură prin valorizarea individului, spiritul critic și formulele politice deliberative, care se întâlnesc mai puțin sau deloc în anumite zone din Asia și

Africa, unde persistă solidaritățile tribale, militantismul confesional și lideri de tip tradițional. Un vest-european poate să cumpere la Islamabad și la Cairo, de pildă, aproximativ aceleași mărfuri ca la el acasă, poate să vizioneze aceleași seriale de televiziune, însă nu regăsește atmosfera morală, civilitatea și comportamentele din țara lui de origine. Aminim în context aprecierea lui Florin Constantiniu, și anume că democrația nu există realmente decât în societățile care au cunoscut o viață urbană intensă în evul mediu, fiindcă numai în orașele afirmate ca centre de producție și comerț reglementările breslelor și gildelor au inoculat oamenilor respectul față de norme, în absența căruia democrația devine aparentă.

Sunt observații de natură să nuanțeze teza lui Claude Karnoouh fără să o infirme ori să o modifice substanțial, mai ales în ceea ce privește analiza originilor globalizării. Deși câmpul ei de referință este cu precădere cel antropologico-filosofic, prin materialul faptic la care face trimitere și prin considerațiile generale pe care le avansează, altfel spus prin perspectiva inteligibilă deschisă asupra trecutului, aceasta îi interesează nu mai puțin pe istorici.

Alexandru Mamina

ADRIAN VIȚALARU, *Nicolae Petrescu-Comnen: diplomat*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2014, 582 p.

Alcătuirea unei monografii dedicate unui diplomat este un demers dificil care, înainte de toate, ridică probleme legate de metodologie și apoi de etapele documentării și sursele istorice. Dacă în privința celor din urmă planul de lucru poate fi stabilit în urma unei cercetări legate de biografia respectivului diplomat, în privința metodologiei istoricului trebuie să stabilească premise clare pe baza cărora să-și construiască subiectul. În acest sens, trebuie să delimiteze clar activitatea diplomatică determinată de instrucțiuni primite din centrala ministerului de Externe de inițiativa personală. Abordarea acestor două aspecte în paralel, precum și analiza lor cauzală, constituie principalii vectori ai cercetării. În absența unei perspective comparate, cercetarea riscă să se reducă la istorie narativă, la enumerarea etapelor vieții unui diplomat.

Lucrarea domnului Adrian Vițalaru, lector în cadrul Facultății de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, îmbină în mod fericit cercetarea surselor istorice inedite din diverse arhive din România și din alte țări, cu analiza cauzală în ceea ce privește activitatea lui Nicolae Petrescu-Comnen, unul dintre cei mai importanți diplomați români din perioada interbelică, ajuns și ministru de externe.

Analiza comparată a surselor este condiționată de o documentare temeinică, pe care dl. Vițalaru o prezintă pe îndelete în volumul domniei sale. Consultarea documentelor diplomatice germane, franceze și ungare, alături de cele românești, îi permite să aprecieze diferența dintre instrucțiunile primite de Comnen de la București și cele care au fost rezultatul inițiativei sale personale, cu evidențierea motivelor care l-au determinat pe diplomat să urmeze anumiți pași.

Petrescu-Comnen și-a început cariera diplomatică în Elveția, acolo unde a activat în perioada 1923-1928, contribuind la revitalizarea propagandei românești în țara cantoanelor. Cea mai mare provocare aveau să fie pentru diplomat anii petrecuți la Berlin (1928-1930, 1932-1938), care i-au permis să suprindă aspecte ale ultimilor ani ai Republicii de la Weimar, venirea la putere a național-socialiștilor, precum și consolidarea puterii în cel de-al treilea Reich.

Întreruptă de perioada petrecută la Vatican (1930-1932) ca plenipotențiar, activitatea sa din Germania avea să trezească reacții diferite din partea unor lideri naziști. Petrescu-Comnen nu a fost în relații apropiate cu Adolf Hitler (p. 528), însă a încercat să folosească toate mijloacele pentru construirea unei imagini favorabile României în Germania, pornind de la clădirea legației, modul de influențare a presei de la Berlin, folosirea zonei culturale pentru propagandă etc. Spre deosebire de predecesorul său, profesorul Gheorghe Tașcă, ce s-a axat aproape exclusiv pe problemele economice, Petrescu-Comnen a îmbogățit activitatea reprezentatei române în orașul de pe malurile Sprei. Toate